

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1651158K

УДК 640.43:316.7

640.43:316.728

прегледни рад

КАФАНА КАО НАША СВАКОДНЕВИЦА И ОБРАЗАЦ ПОНАШАЊА

---

*Кафана је као обданиште: оставиш се ујутру, покупиш се увече.
Много дугујем кафанама. Зато у неке више не идем.*

Т. Х. Раич, *Ко је рекао живели*

Сажетак: Аутор у форми социолошког есеја анализира кафану као друштвену и културну институцију, начин и стил живота, део свакодневице и образац понашања. Све то поткрепљује изводима из дела знаних писаца који су се освртали и на кафану. На крају указује и на другу страну медаље, тј. на кафанску патологију која се врхуни у алкохолизму.

Кључне речи: кафана, култура кафане, свакодневица, образац понашања, алкохолизам

Кафана је врста угоститељског објекта у коме се, пре свега, пила кафа. Очигледно је да је она добила име по кафи, коју су гости највише пили.¹

Реч *кафана* је арапског порекла и означавала је место у коме се кува кафа, док су механе биле места у којима се точи пиће. Као угоститељски објекат у коме се пије само кафа, прва кафана забележена је у Меки у 15. веку. У 16. веку та институција је почела да се шири, најпре на Каиро, Сирију

---

1 Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и Цариград, да би у 17. веку стигла до Лондона, Марсеља, Беча, Лајпцига и многих других европских градова. Историја познаје многе народе који су се тукли због кафанских певачица, а нису знали шта да учине да би се изборили за своју слободу.

Пријатељи се позивају на кафу („наврати на кафу”). Додуше, често иза тог позива буде свега другог, па се на кафу може и заборавити. Позив на кафу увек представља одређено дружење (социјабилност).

За кафану се каже да је културна институција, начин и стил живота једног народа. Ако културу дефинишемо као својеврсни начин живота онда се сваки кафански образац понашања може тумачити као културни феномен.

Кафана је одувек била део наше свакодневице која портретира живот нашег човека, његов обичан, изузетан, али и баналан дан и стил живљења. Многи су спремни да истрају у убеђењу како је кафанско питање еминентно културни проблем. Тако, на пример, Богдан Тирнанић, сјајни новинар и хроничар београдских кафана, примећује да се реално стање одређене културе може сагледати кроз стање њених кафана. По њему, у принципу сваки културни развој је немогућ „у ситуацији кафанске стагнације”.²

Чини се да је то карактеристично за наш дух поднебља и стил живота. Чувена је изрека боема и песника Тина Ујевића да је историја у једном периоду „била домен кавецерија и гостионичара”, а Антон Густав Матош примећује „да без кафане и крчмара нема код нас друштвености”. Не чује се случајно слоган у нашим кафанама „за друштво у ћошку”.

Иво Андрић је најбоље показао како кафана обухвата читаву лепезу слика, образаца и стилова понашања.

„Та кафаница, која носи име трагично потонулог енглеског прекоокеанског брода, у ствари је мрачна просторија без прозора, шест корака дугачка и два широка, тако да у њој и нема столица, него оно пет-шест гостију увек стоји, за минијатурним шанком, а за старијег човека нађе се какав сандук или пивско буре као седиште. (Људи склони пићу и кафанском животу воле управо овакве тесне и оскудне просторије у којима се човек осећа као случајно забасео и увек као у пролазу, у којима ништа од намештаја не може

---

2 Тирнанић, Б. (2006) *Београд за почетнике*, Београд: Народна књига – Алфа, стр. 60.

привући пажњу госта, него су пиће и пијански разговор увек главно и једино).³

За кафану није потребно никакво предзнање. Она најбоље лечи тугу и распламсава радост. Кафана се сматра најдемократскијим простором, местом где се некада формирало јавно мњење кроз жамор, тиху музику, али и буку. „Посетиоци бифеа и коцкарнице представљали су разнолико и шарено друштво. У бифе су долазили и сиромашни, ситни грађани тога краја, мали службеници, радници, носачи са станице, ради одмора и разоноде, али и доколичари и пијанице из целе вароши, којима век пролази у обилажењу кафана и кафаница где стално траже нешто ново, а налазе увек исто⁴”.

У кафани, како примећује Момо Капор, могу да говоре и они „којима никад није било дозвољено на неком другом месту”. Има оправданих мишљења да бука није њена специфичност, јер она припада савременим кафићима. Нека истраживања указују на то да је високодецибелна музика измишљена да људи не би комуницирали. И заиста, кафић није добар простор за разговор и комуникацију.

Кафана је на нашим просторима део „шаторске културе”, која је нарочито цветала у време насртљивог турбо-фолка. Као таква, она представља огледало културе, културе исхране, културе пића – једноставно речено, показатељ је једног начина живота, а понекад и сведочанство „лудости” одређене културе.

Кафана је за многе најбољи агенс социјализације, која има неколико паралелних дејстава: културу дружења, коју кафана афирмише као „слободно тржиште познанстава и пријатељстава. С друге стране, она је култура доколице коју кафана развија као предуслов сваке културне појаве. Доколица је принцип сваке акције кафанског живота, предуслов културе разговора, дијалога, демократског сукоба аргумената, којој у кафани често прискачу у помоћ и други обични, тешки 'стаклени' аргументи⁵”.

Кафана афирмише заједништво, на коме почива све вредно, нарочито у патријархалној култури. Истраживања кафанске друштвености односе се на „веселу седељку уз пиће и јело” и одређене ритуале који се догађају за време тих дружења.

---

3 Андрић, И. (2012) Бифе Титаник, у: *Новеле о мутним временима*, Београд: Лагуна, стр. 294.

4 Исто.

5 Тирнанић, Б. (2006) *Београд за почетнике*, Београд: Народна књига – Алфа, стр. 61.

Кафана је место за неформализоване пијанке и чисте сусрете (на пример, отићи у кафану после посла). Она је место за интерперсонално успостављање или обнављање граница „сагласности” и „одбијања” (Е. Гофман).

Многи истраживачи феномен кафанског пијанчења обележавају као образац „чистог сусрета” друштвености, који је по својој структури најелементарнији, а по својој природи пре „органиски” него „културни” будући да наглашава територијалност, навику и ритуализацију понашања⁶.

Кафане као јавна места отворене су за све. Оне не постављају никакве лимите нити услове за улазак. И као такве, као демократске институције, карактеристичне су и за сеоски и за градски начин живота. Кафана не захтева никакву посебну друштвену или партијску припадност, мада се у тим својеврсним причаоницама или брбљаоницама врло често сусрећу упорни реформатори и партијски обојени говорници.

Одсуство најразноврснијих принуда које су биле својствене неким институцијама (нпр. обавезна одговарајућа гардероба) или посебна правила понашања (поштовање хијерархије), учинила су кафану местом где се сусрећу најразличитије групе, слојеви, појединци, ментални склопови, и она је место мешања подељених друштвених слојева.

Кафана је била прва демократска институција и простор. „За учешће у њему није била потребна ни писменост, ни учлањење ни дисциплина коју собом носи припадност било каквој другој организацији. Била је то прва институционализација слободе мисли; ту су се формулисали први објективни захтеви нарастајућег друштва”⁷.

Надмоћност града као да се учвршћивала овом институцијом. Кафана постаје средиште литерарне, а затим и политичке јавности и критике. Јирген Хабермас у књизи *Јавно мњење* наводи податак да је у првој половини 19. века у Лондону било више од 3.000 кафана, свака са својим уским кругом гостију.

Кафана је место за својеврсну размену критичких коментара. За многе, то је било и скривено место за писање, где су упорни бележници и поправљачи друштва знали да седе читав дан и ноћ посматрајући, слушајући, бележећи потпуно слободно, уз доброћудне погледе ужурбаних конобара, касирке или газде, који од њих нису тражили никакве посебне

---

6 Sulima, R. (2005) Semiotika pijančenja, u: *Antropologija svakodnevice*, Beograd: Biblioteka XX vek, str. 139.

7 Stojanović, D. *Kaldrma i asfalt*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, str. 265.

поруџбине. Њихова скромна поруџбина омогућавала им је боравак у кафани без ограниченог трајања⁸.

Кафане су постале место за модерни спонтани облик дружења, обележје новог стила и начина живота, безграничне забаве и разоноде. Истовремено, носиле су наговештаје везане за преображаје у друштвеним односима и приватном животу. Кафана постаје замена за монденски или грађански салон.

Кафане нису дозволиле да нестане јавни човек. Оне су биле темељ јавног мишљења. Ма колико се разликовале по „саставу и ширини”, по клими расправљања и по тематској оријентацији, кафане су, заједно са салонима, показивале тенденцију да организују перманентну дискусију међу приватним лицима тражећи једну нову врсту друштвеног опхођења, која више не представља једнакост статуса већ „такт равноправности”, једнакост „просто људског”⁹.

Кафана није исто што и механа; она може постојати само у граду, као институција урбаног начина живота. У механи се могло добити и пиће са храном, али и соба за преноћиште. Оне су могле да ничу у варошицама, селу или као функционалне грађевине на друму.

Публика која свраћа у кафану је разноврсна. Некада су у њој седели млади људи који су студирали у иностранству, нежењени чиновници, професори, официри и странци, а нешто касније и стручњаци техничких профила који су стизали у земљу.

Улога кафане била је *еманципаторска*, што се могло видети и по именима кафана. Њихови називи подсећали су на нека позната европска и далека егзотична места („А Paris”, „Лондон”, „Женева”, „Атина”, „Европа”), али и на имена с периферијским идентитетом у које су најчешће свраћали „периферијски змајеви”.

„Када сам једанпут потпуно трезан сабрао сва пића која обично попијем у току дана и ноћи, следио сам се од страха! Па ипак, не сматрам себе пијанцем. Уосталом, каква је разлика између пијанца и алкохоличара? Не знам. Али пијанац ми, за разлику од алкохоличара, делује некако ведрије, народскије... Истина, нисам то никада озбиљно покушавао, али верујем да бих могао без пића. Без цигарета сигурно не бих!

---

8 Diga, Ž. (2009) *Kulturni život u Evropi na prelazu iz XIX u XX vek*, Beograd: Clio, str. 87.

9 Habermas, J. (1969) *Javno mnjenje*, Beograd: Kultura, str. 49.

Сада бих требало да се сетим како сам почео да пијем, али чему? Увек се некако почиње. Најчешће из младалачке позе. Улазећи у књижевност, улазио сам у кафане, препуне пијаних писаца. Као и остали почетници, стицао сам њихову наклоност плаћајући им по коју туру. Зашто су пили, и зашто на онај упорни самоубилачки начин? И сад кад размишљам о тим давним временима, чини ми се да њихове осетљиве духовне конституције једноставно нису могле да поднесу ондашње грубости и лаж, којима су били окружени. Мислим да им је претило класично шизофреничко цепање личности и да су, осећајући то, покушавали да алкохолом некако следе расцепљене половине. Држава је, наиме, очекивала од њих здраву, конструктивну уметност, проглашавајући их 'инжењерима људских душа', док је огољени живот проваљивао у њихову поезију, раскринкавајући званични оптимизам¹⁰.

Озбиљно треба узети у разматрање тврдњу да су многи људи алкохоличари иако нису тога свесни. Сваког дана попијена једна или две чашице алкохола, „дупло љуто“, може нас одвести на стазу узнемирења и недоследности, у лавиринте упропашћених, разрушених и очајних породица, деце често бачене у чељусти беде, стида и подсмеха. Живот с алкохолом бива нам неспокојан, често и вулгаран.

Каже се да алкохол човека загрева и смањује умор. У ствари, заборавља се да он делује као лако наркотичко средство. Оно што он умањује није умор већ осећање умора. У почетку, алкохол је привлачан, али и варљив.

Ко није по нашим крчмама, кафанама, озбиљним локалима видео зајапурену, али и модру боју лица својствену пијанцима. То су они што најчешће галаме, „реформишу“ свет речима, и који своје седељке често завршавају тучама. У акцију тада ступа „запећак“ људске свести. А кад он проради настаје ситуација у којој се рационално оправдава ирационалним.

Да ли је алкохол бег од живота? Да ли је у њему или виђено кроз његову призму „живот негде другде“? Можда има елемената истине да је он бекство од осећања тешке стварности, да је узлет и излет од опорог свакодневља. Али се решења не могу наћи ни у стањима сањарија, илузија и лажне пријатности. То бекство од тешке стварности често је описивано у литератури. Уметници и књижевници знали су да напишу најбоље текстове о кафани и бекству у алкохол.

---

10 Kapor, M. (1986) *Knjiga žalbi*, Zagreb: Znanje, str. 35–37.

„Кренеш увече по кафанама, редом: од станице до *Скадарлије*. Не знаш куд би пре. Кафане пуне бивших сељака, бивших бораца: сви млади, и здрави, а већ из колосека живота испали. С њима покоја збуњена супруга, или непотврђена пријатељица, или рођака. Раскућени ратари, чобани који су у ратном метежу погубили стада, нередовни студенти, пропали ђаци. Све се то у главни град стуштило, поткровља и подруме заузело, у празне станове народних издајника упало; ноћ кад падне, удари у туговање и у лудовање. Очи им, свима, опасном нежношћу сјакте. Кроз дим цигарета и јецај виолина промаља се будућност, заносна, застрашујућа, у лудим одломцима...

Музика из кафанских башти ширила се као кликтање распусне ноћи. Склопим ли очи, све ми се, у часу, непромењено враћа.

Кафанске баште посуте шљунком и погашеним опущима. Из затупастих хростових бурића точи се пиво. Певачица у хаљини са сребрним шљокицама маше микрофоном. Бивши ратници, окружени женама и свастикама, прате јој сваки покрет: донекле разгаљени, однекле смркнути и уцвиљени и спремни на свако зло... Свакоме се чини да цео свет пропада. Неповратно и непоправљиво и беспримерно. Грми око ушију, сева у памћењу. Распуштена садашњица се спори с нескладним успоменама, мучи се с предачким завештањима... Кивни и пусти брђани длановима крше чаше, цокулама их, као бубашвабе, на поду сатиру. Гледам их онако намргођене и растуљиве и осећам: јадни смо. Окренули смо леђа свом сељачком племену и то се мора окајавати. Збацили смо неке ланце, па се слобода пред нама отворила као ђаволска јама. Црвених, подливених очију траже да им на силу осмехнута певачица по шести пут заредом отпева песму, чије се последње речи губе у праску стакла, јауцима и болним псовкама.

*Земљо моја неорана,
тамо ми је мајка стара,
немам браће ни сестара:
место браће и сестара,
слобода ме разговара.*

И пета тешке ципеле се као жрвањ поново окрене на чаши.

Лудују новодошлице, јаучу, што од среће што од бола. Средина двадесетог века: сељачија прославља свој историјски слом”¹¹.

Ту стешњеност, страх од анатеме и распојасаност, коју је са много нијанси осликао Милован Данојлић, луцидно је описао Момо Капор, првенствено имајући у виду „уметничку братију”, за коју каже да „стешњени између догме и свог уметничког нагона, између страха од анатеме и жеље за слободом, најосетљивији од њих пронађоше случајно заборављену пукотину, једини излаз у савршено смишљеном систему – бекство у алкохол. Јер ниједан друштвени поредак, ма колико био строг, не третира пијанство као диверзију, већ га углавном сматра болешћу – дозвољеним пороком слабих” – и при томе даје целовиту слику њиховог стила живота: „Попут дворских луда, они су слободно могли да говоре моћницима у лице истине, због којих би други, они трезни, истог часа отишли на робију. Искључивши добровољно себе из општег такмичења, пијанци су већ толико ниско на друштвеној лествици (боље речено, ван ње!) да за оне који владају представљају неку врсту полубића, на које се гледа са благонаклоним сажалењем.”

Казивања о кафани често су изречена ведрим језиком. То су казивања о ходочашћу које нас доводи у тајанствене воде лажног мира кад лагодно изјављујемо да нам је све свеједно. Варка која има далекосежне последице, које најчешће и нису једноставно сагледиве.

Треба се само сетити оних многобројних људи, усамљених, избачених из свог колосека, који су постајали агресивни или тихи пијанци замишљени над пропалим идеалима. За те, прилично ћутљиве пијанце, који седе са боцом од пола литра или литра и које је алкохол послао на периферију живота, начинио од њих „крње егзистенције”, обично се каже да пију због неког разлога или потребе за надокнадом.

С алкохолом и у пијанству човек је увек на губитку. Сведочанстава о томе има много, а она су најчешће невесела.

---

11 Danojlić, M. (1980) Noćne kafane, u: *Senke oko kuće*, Zagreb: Znanje, str. 45-47.

ЛИТЕРАТУРА:

- Тирнанић, Б. (2006) *Београд за почетнике*, Београд: Народна књига – Алфа.
- Андрић, И. (2012) Бифе Титаник, у: *Новеле о мутним временима*, Београд: Лагуна.
- Sulima, R. (2005) Semiotika pijančenja, u: *Antropologija svakodnevice*, Београд: Biblioteka XX vek.
- Stojanović, D. *Kaldrma i asfalt*, Београд: Удружење за друштвену историју.
- Diga, Ž. (2009) *Kulturni život u Evropi na prelazu iz XIX u XX vek*, Београд: Clio.
- Habermas, J. (1969) *Javno mnjenje*, Београд: Kultura.
- Капор, М. (1986) *Knjiga žalbi*, Загреб: Знанје, str. 35-37.
- Danojlić, M. (1980) Ноћне кафане, у: *Senke oko kuće*, Загреб: Знанје, str. 45-47.

Dragan Koković
University in Novi Sad, Faculty of Philosophy –
Sociology Department, Novi Sad

TAVERN AS OUR EVERYDAY ROUTINE AND
A BEHAVIOURAL PATTERN

Abstract

In the form of a sociology essay, the author analyzes the tavern as a sociology and culture institution, lifestyle, part of our everyday routine and a pattern of behaviour. All is backed by excerpts from the works of famous authors who wrote about the tavern. In the end, the essay points to “the other face of the medal” i.e. to the pathology of the tavern peaking in alcoholism.

Key words: *tavern, tavern culture, everyday routine, behavioural pattern, alcoholism*